Book-Post

67

To,

If not delivered
please return to :

EDITOR,
THE VEDIC PATH,
P.O. Gurukul Kangri,
(U.P.) 249404.

माघ महात्म्य

पेज = ११
= 31.5 X 16.5 X 0.2 cm.

ॐ नमोनारायणाय ।।ॐ नमो भगवती वासुदेवाय श्री

... ...

यदि जानासिमृत्युरांपतन्मेटपं हृपयावद ।। १३२।
देवदूतउवाच श्रृणुवै

67

ंदारं निकुं

उद्योग.
८ष्ठा ५

राम
१०

चित्तलमगर ॥ तत्प्रविके ... घस्यान्तकेफलंपदुकेतुवशिष्ठेन काजली ४ ... पाद्मे माघमाहात्म्यम्

... शिशिरस्यान्ते हितम्मे यथा तथ्यं २ ... मगादिपु

ॐ नमो नारायणाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ कूजंतं रामरामेति मधु-
रं मधुराक्षरं । आरुह्य कविताशाखां वंदे वाल्मीकिकोकिलम् ॥ १ ॥ पाराशर्यवचः सरोजममलं गी-
तार्थगंधोत्कटं नानाख्यानककेसरं हरिकथासंबोधनाबोधितम् ॥ लोके सज्जनषट्पदैरहरहः पेपी-
यमानं मुदा भूयाद्भारतपंकजं कलिमलप्रध्वंसि नः श्रेयसे ॥ २ ॥ श्रीपद्मपुराणे समुद्धृते उत्तरखंडे वसि-
ष्ठदिलीपसंवादे माघमाहात्म्यकथावर्णिनिका पुण्यपापयशस्करी च ॥ ॐ अयोध्या नाम नगरी सर्वलक्ष-
णसंयुता ॥ तत्रासीद्भूभृतां श्रेष्ठो दिलीपो राजसत्तमः ॥ १ ॥ अध्वरावभृथस्नातो मुनिभिः कृतमंगलः ॥ पूजि-
तो नागरैः सर्वैः स्वपुरान्निर्गतो बहिः ॥ २ ॥ दिलीपो भूभृतां नाथो मृगयारसिको भृशं ॥ कौतूहलसमाविष्टो
लुब्धकव्यूहसंयुतः ॥ ३ ॥ उपानद्गूढचरणो नीलोष्णीषपरिच्छदः ॥ बद्धगोधांगुलित्राणो धनुष्पाणिः
पारो न्नपः ॥ ४ ॥ बद्धखड्गोऽसिधनुर्भिः सत्पथा भूतैश्च वाजिभिः ॥ गह्वरेषु च रम्येषु वनेषु विपुलेषु च ॥ ५ ॥
उल्लंघितमहास्रोतः युवा पंचास्यविक्रमः ॥ मुदा क्रीडति तैः सार्धं कुंजेषु मृगयन्मृगान् ॥ ६ ॥ हन्यतां ह-
न्यतामेष मृगो वेगात्पलायनः ॥ इति जल्पत्सु भृत्येषु स्वयमाहत्य हंति च ॥ ७ ॥ इतस्ततः पुनर्याति क्व-
चित्पश्यन्वनस्थलीम् ॥ विटपीडीनसंचरत्तलीनकेकिकुलाकुलां ॥ ८ ॥ हरिणीगणसंत्रस्तधावद्धस्त-
पयदिदिक्षुरवाम् ॥ क्वचित्फेरवफूत्कारताररावविभीषणां ॥ ९ ॥ खड्गपूत्कैः क्वचिल्लग्नदंभीं दधतीमिव है

द्विपेर केकास्यासीतिनेकों २ गैदे १

रामं
१०

पंक्ति३ चितलमृग२ काजली४ घुकं१ लतादिपिहितद्वारं निकुंज

तिनाम्॥ क्वचित्कोटरसंघृष्टवकनादनिनादिनी॥१०॥ मृगारिवदमुद्राभिर्मुद्रितां चक्वचित्क्वचित
एणाटूलनखनिर्भिन्नरुधिरांगारुणां क्वचित॥११॥ पीवरस्तनभारार्त्तैः सुस्निग्धैर्मंहिषीजरोः॥ अ
लतावोकस्य वरुद्धाजिरद्वोरणी स्नावयंती जिवक्वचित॥१२॥ क्वचिद्रुद्रुगया छायां वन्यपुष्पसुगंधिनी॥ क्वचि
ल्लतागरुद्वारं जंजतोरस्रासंयुतं॥१३॥ अर्धनिस्सृतनिर्मोकनागभीममहाविलां॥ विलघ्राजघरैर्घो
रां क्वचिन्निर्मुक्तसर्पिणी॥१४॥ क्वचिद्दावानलज्वालाशिखाध्मातमहीरुहां॥ क्वचिन्निकुंजनिर्गच्छद्धा वहता
घृद्रकसुशंकितां॥१५॥ विमुंचंस्सुम्नं नो यूथं शशाकानां क्वचित्क्वचित॥ पल्लवलेषु च विश्रांतः पुनर्यातिवनां वरेषु
तरं॥१६॥ एवं क्रीडतिराजेंद्रो व्याधमोजीयावलान्विते॥ तत्र कोलाहलच स्तास्सारंगो निर्गतो वली॥१७॥ वना
उच्चनिच दृष्टी५ कालवेगक्रमाक्रांतो दुर्गमार्गमहीस्पृशन्॥ कदाचिद्गगनारूढः कदाचिद्भूमिजो मृगः॥१८॥ तद्दूरात्त
द्दतां याति धावतां पृष्ठगामिनां॥ क्वचिद्दृष्टिपथं याति दर्शनागोचरः क्वचित॥१९॥ वक्रस्त्रोतोतिगंभीरं
कंठकिद्रुमसंकुलं॥ प्रविष्टो विषमारस्यंपदा जातस्य पश्चान्वगात॥२०॥ दूराद्दूरं ततो गत्वा देशादृशं च नि
र्जलं॥ मृगदृष्टा नसंरंभसंभुग्नगलकंधरः॥२१॥ तां मत्ता लुमुखो व्याधवृत्तिः श्रांतः स्खलद्ध्वनिः॥ व
अतीवदीर्घमार्गस्य स्तृषार्त्तोमिध्यमेरवौ॥२२॥ ददर्श ऋतुकासारं स्पर्धयंतमपांनिधिं॥ वनपाद

हेरिसमुह६ श्रान२ सरोवरं१

यथास्यात याः२ निर्मितं२

पतीरस्यं सुतीर्थ्यं सुसितं पुलं ॥२३॥ विशालविकचांभोजमधुमत्तमधुव्रतम् ॥ पद्मिनीपत्रनिकरैश्छन्नं
मरकतैरिव ॥२४॥ स्वच्छोदस्वच्छसलिलं स्वच्छं साधुमनो यथा ॥ चलज्जलचरोद्भिन्नवीचिराजिविरा
जितम् ॥२५॥ अंतर्गूढगराक्रूरं खलानामिव मानसं ॥ क्वचित्क्षेवालदुर्गम्यं हृत्पुरास्येव मंदिरं ॥२६॥
दुरिकर्तुर२ नानाविहगसार्थानां निशमयंतं दिवानिशं ॥ दातारमिव सर्वेभ्यः स्वैरापन्नार्तिहरं परं ॥२७॥ तपियंतं हिमांभो
भिः श्वापदानपि तद्विनिव ॥ हरं तलि वसंतापं हिमांशुमिव चाह्निकं ॥२८॥ तं दृष्ट्वा सजतस्तानि चातकोज ग्ला
लं दंयथा ॥ तत्रपीतजलो राजाकृतमध्याह्निकक्रियः ॥२९॥ भुक्त्वा खेटकसंपन्नं सचिवैः सह पा मृगया
र्थिवः ॥ उवास सरसस्तीरे रम्याः संकथयन्कथाः ॥३०॥ ततः शयासने वासां दत्त्वा राज्ञोस्थितस्तरो ॥ व्या
धाः संघनुरारोप्य करद्धृधुः ककुभांपथः ॥३१॥ एवं स्थितेषु वीरेषु वने विस्तारवागुराः ॥ निशांते निर्गतो
सरित्वा रूपाः सूकरसांतदेतदे ॥३२॥ चत्वारि सैरसान्कंदान्यपातव्याघसंकुले ॥ राज्ञा विज्ञास्तदा क्रोडा व्या
धेश्च वहवो हताः ॥३३॥ तत्रोनेनव वराहस्ते विद्धाः पेतुर्महीतले ॥ तान्दृष्ट्वा तुमुलं नादं चक्रुर्व्याधाः सुदर्पि
ताः ॥३४॥ धावंतः प्रमुदायुक्ता मिलितायत्र भूपतिः ॥ तानादाय भटानभूपो निःसृतः सरसीतटात् ॥३५॥
स्वपुरं गंतुकामो सोदद [illegible] पिता पसं ॥ व्याप्तसौवद्ध हारीतं वैरवानस्यमते स्थितौ ॥ नियमैर्दुष्करै

१ अभिसरणकर्क ४ कमलनीभिस४ २६

माघ १०

अपात्रे तद्धनं दत्त्वा द्विजन्मा जमी वोषरे १ द्वि

मद्यपानसमायुक्तौ वारस्त्रीरतिमोहितौ॥ नाशयंतौ पितुर्द्रव्यं विनियुक्तं मसद्व्ययम्॥१०२॥

जिरध्योघिन क्रीडंतौ चलितसत्तत्॥१०३॥ वारस्त्रीविटशैलूषमल्लचारणवंदिषु॥ समग्रं तद्धनं दत्तं तत्पूर्वी जमिवोषरे॥१०४॥ न सत्पात्रेषु दत्तं तन्न ब्रासरामुखे हुतं॥ नार्चितो भूतमद्धिस्तुः सर्वपापप्रणाशनः॥१०५

तयोरेवतु तद्द्रव्यमचिरेणक्षयं ययौ॥ ततस्तौ दुःखमापन्नौ कार्पण्यवरमंगतौ॥१०६॥ शोचमानौ त्वमुखे तां कल्पीहा दुःखदुःषितौ॥ तयोस्तु तिष्ठते गेहे नास्ति तद्भुज्यते तु यत्॥१०७॥ स्वजनैर्वांधवैः स्निग्धैः सेवकै रूपजीविभिः॥ द्रव्याभावे परित्यक्तौ निंद्यमानौ ततः परे॥१०८॥ पुरश्चौर्यं समारब्धं ताभ्यां तु नगरे नृप॥ राज तो लोकतो भीतौ स्वपुरान्निःसृतौ तदा॥१०९॥ चक्रतुर्वनवासे च सर्वजन्मगपीडनं॥ जघ्नतुः सततं मद्दौ शिते वी शौर्यविषार्दितैः॥११०॥ नानापन्थि वरा दंश्च दहरिरा न्त्रो हितां स्तथा॥ शशकान्मल्लकीजीधांन्स्वापदांश्च तथा वद्भूलं॥१११॥ महावलौ मल्लसमौ वा खेटकरतौ सदा॥ एवं मांसमया हारौ पापाचारौ वरं तप॥११२॥ कदाचिद्वूधरं प्राप्तः एको न्यश्च वनं गतः॥ शार्दूलेन हतो ज्येष्ठः कनिष्ठस्सर्पदंशितः॥११३॥ एकस्मिन्दिवसे राजन्यापि पिष्टौ निधनं गतौ॥ यमदूतैस्ततौ वद्धापाशैर्नीतौ यमक्षयं॥११४॥ गत्वा जगदतुः सर्वे ते दूताः पापिनि विमौ॥ धर्मराजनरावत्र चानीतौ तवशासनात्॥११५॥ आज्ञां देहि स्वमत्त्येषु प्रसीद करवाम किं॥ आलो क्य चित्रगुप्तेन तदा दूतांस्त्रगो यमः॥११६॥ एकस्तु नीयतां घोरं निरयं तीव्रवेदनं॥ अपरः स्थाप्यतां स्वर्गे यत्र भोगा अनुत्तमाः॥११७॥ कृतां ताज्ञामनुप्राप्य दूतैस्तु क्षिप्रकारिभिः॥ निक्षिप्तो रौरवे घोरे तयो ज्येष्ठो न

राम १०

तद्भूनस्य षड्वंशेन धर्मिकार्यं चकार सः॥८७॥ विष्णोरायतनं चक्रे चक्रे गेहं शिवस्य च॥ तडागं खानयामास
विपुलं सागरोपमम्॥८८॥ वाप्यश्च पुष्करिण्यश्च बहुशस्तेन कारिताः॥ वटाश्वत्थाम्रकंकोलिजंबूनिंबा
दिकाननं॥८९॥ आरोपितं ततस्तेन ततः पुष्पवनं शुभं॥ उदयास्तमयं यावदन्नदानं चकार सः॥९०॥ पु
राद्बहिश्चतुर्दिक्षु प्रपाश्चक्रे सुधीमनाः॥ पुराणोक्तप्रसिद्धानि यानि दानानि भूपते॥९१॥ ददौ तानि स धर्मा
त्मा नित्यं दानपरस्तथा॥ यावज्जीवं कृते पापे प्रायश्चित्तमथाकरोत्॥९२॥ देवपूजारतो नित्यं नित्यं चा
तिथिपूजकः॥ तस्यैतस्य वर्त्तमानस्य संजातौ द्वौ सुतौ नृप॥९३॥ तौ च प्रसिद्धनामानौ श्रीकुंडलविकुंडलौ॥
तयोर्मूर्ध्नि जरां त्यक्त्वा जगाम तपसे वनं॥९४॥ तत्राराध्य परं देवं गोविंदं वरदं प्रभुं॥ तपक्लिष्टशरीरोसौ वा
सुदेवमनाः सदा॥९५॥ प्राप्तवान्वैष्णवं लोकं यत्र गत्वा न शोचते॥ अथ तौ तत्सुतौ राजन्मदमानसमन्वि
तौ॥९६॥ तरुणौ रूपसंपन्नौ धनगर्वेण गर्वितौ॥ दुःशीलौ व्यसनासक्तौ धर्मकर्मविदूरगौ॥९७॥ न वा
क्यं स्मरावतौ मातुर्वृद्धानां वचनं न हि॥ उन्मार्गगौ दुरात्मानौ पितुर्मित्रनिषेधकौ॥९८॥ अधर्मनिरतौ दुष्टौ
परदाराभिगामिनौ॥ गीतवादित्रनिपुणौ वीणावंशनिनादिनौ॥९९॥ वारस्त्रीशतसंसक्तौ गायंतौ चेर
तुः सदा॥ चाटुवादिनरैर्युक्तौ विटगोष्ठीविशारदौ॥१००॥ सुवेशौ चारुवसनौ चारुचंदनभूषितौ॥ सुगं
धमाल्यमालाढ्यौ कस्तूरीलक्ष्मलक्षितौ॥१०१॥ नानालंकारशोभाढ्यौ मौक्तिकोदारहारिणौ॥ गजवा

राचिवा॥११८॥ तेषां दूतवरः कश्चिदुवाच मधुरं वचः॥ विकुंडल मया सार्धं मेहि स्वर्गं ददामि ते॥ ११९॥ भुंक्ष्व भो
गांस्तु दिव्यांस्त्वमर्जितान्स्वेन कर्मणा॥ ततो हृष्टमनाः सोपि दूतं प्रष्टुं तं पप्रछ॥१२०॥ संदेहं हृदि कृत्वा च विस्मयं
परमं गतः॥ विचारयन्हृदि स्वर्गं कस्य हेतोः फलं मम॥१२१॥ विकुंडल उवाच॥ भो दूतवर पृच्छामि संशयं
त्वामहं परं॥ आवां जातौ कुले तुल्ये तुल्यं कर्म तथा कृतं॥१२२॥ दुर्मतिस्तु रपि तुल्यौ भुक्तं तुल्यं दृष्टोपमसाप
॥ कथं स नरके क्षिप्तस्तुल्यकर्मा ममाग्रजः॥१२३॥ सम भावी कथं नाकमिति संछिंदि संशयं॥ देवदूत न
वश्यामि स्वस्य स्वर्गस्य कारणं॥१२४॥ देवदूत उवाच॥ माता पिता स्वसा भ्राता सुतो जाया विकुंडल॥ ज
न्महेतोरियं संज्ञा जन्म कर्मोपभुक्तये॥१२५॥ एकस्मिन्पादपे यद्वत्पक्षिकुलीनां समागमः॥ पुत्र भ्रातृ कल
त्रेषु तथा भवति संगमः॥१२६॥ तेषां यो यो हि यत्कर्म कुरुते पूर्वभावतः॥ तस्य तस्य फलं भुंक्ते कर्मणः पुरु
षः सदा॥१२७॥ सत्यं वदामि ते प्रीत्या नरैः कर्म शुभाशुभम्॥ स्वकृतं भुज्यते वैश्य काले काले पुनः पुनः॥
॥१२८॥ एकः करोति कर्माणि स च तत्फलमश्नुते॥ अन्यो न लिप्यते वैश्य कर्मणान्यस्य कुत्रचित्॥१२९॥
अपतन्नरके पापैस्तव भ्राता सुतादयोः॥ त्वं च धर्मसाधर्मीला स्वर्गं प्राप्य सि शाश्वतं॥१३०॥ विकुंडल उवा
च॥ आबाल्यात्मम पापेषु न पुरांपरतं मनः॥ अस्मिन्न जन्मनि भो दूत दुष्कृतं हि कृतं मया॥१३१॥ देवदूत न
जानामि सुकृतं कर्म चात्मनः॥ यदि जानासि मत्सुरांप तन्मे त्वं कृपया वद॥१३२॥ देवदूत उवाच॥ शृणु वै

राम
९

घ
११

एवं पूर्वं द्व्यामित्र त्वया पुण्यमर्जितं ॥ जानामि तदहं सर्वं न त्वं वेत्थ सुनिश्चितं ॥१३३॥ हरिमित्रसुतो विप्रः सुमि
त्रो वेदपारगः ॥ आसीत्तस्याश्रमः पुण्यो यमुनादक्षिणे तटे ॥१३४॥ तेन सख्यं वने तस्मिंस्तव जातं विशांवर ॥
तत्संगेन त्वया स्नातं माघमासद्वये तदा ॥१३५॥ कालिंदीपुण्यपानीये सर्वपापहरे वरे ॥ तत्तीर्थे लोकविख्या
ते नाम्ना पापप्रणाशने ॥१३६॥ एकेन सर्वपापेभ्यो विमुक्तस्त्वं विशांवर ॥ द्वितीयमाघपुण्येन प्राप्तः स्वर्ग
स्त्वयानघ ॥१३७॥ त्वं तत्पुण्यप्रभावेन मोदस्व सततं दिवि ॥ नरके तु तव भ्राता सहते यमयातनां ॥१३८॥ छि
द्यमानोसिपत्रैः सुभिद्यमानोपि मुद्गरैः ॥ चूर्ण्यमानः शिलापृष्ठे तप्तांगारेषु भर्जितः ॥१३९॥ इति दूतवचः श्रु
त्वा भ्रातृदुःखेन दुःखितः ॥ पुलकांकितसर्वांगो दीनो सौ विनयान्वितः ॥१४०॥ उवाच देवदूतं तं मधुरं निपु
णं वचः ॥ मैत्री साप्तपदी साधो सतां भवति सत्फला ॥१४१॥ मैत्रीभावं विचिंत्याथ मामुपाकर्तुमर्हसि ॥ त्वत्तो हं श्रो
तुमिच्छामि सर्वज्ञस्त्वं मतो मम ॥१४२॥ यमलोकं न पश्यंति केन कर्मणा मानवाः ॥ गच्छंति येन निरयं तन्मे त्वं कृ
पया वद ॥१४३॥ देवदूत उवाच ॥ सम्यक्पृष्टं त्वया वैश्यपुत्र पापोपि सांप्रतं ॥ विशुद्धहृदये पुंसां बुद्धिः श्रेय
सि धीयते ॥१४४॥ यद्यप्यवसरो नास्ति मम सेवापरस्य वै ॥ तथापि च तव स्नेहात्प्रवक्ष्यामि यथामति ॥१४५॥
कर्मणा मनसा वाचा सर्वावस्थासु सर्वदा ॥ परपीडां न कुर्वंति न ते यांति यमालयं ॥१४६॥ न वेदैर्नैव दानैश्च न
तपोभिर्न चाध्वरैः ॥ कथंचित्सुगतिं याति पुरुषः प्राणिहिंसकः ॥१४७॥ अहिंसा परमो धर्मो ह्यहिंसा परमं तपः

विकुंडल उवाच ॥६

राम
११

ताडयित्वा गिरेः शृंगं ह्रादिनी वतितोत्तमा ॥ ७२ ॥ प्रस्थिता गगनं शीघ्रं द्योतयंती दिशस्त्विषा ॥ देवकार्यं ततः कृत्वा
सा गता ब्रह्मणः पुरं ॥ ७३ ॥ ततस्तु ब्रह्मदेवेन विधिना सानुमोदिता ॥ स्थानं सूर्यरथे दत्तं तव चंद्रानने मया ॥
॥ ७४ ॥ भुंक्ष्व भोगाननेकांस्त्वं यावत्सूर्यो वरे स्थितः ॥ इत्थं सा ब्राह्मणी राजन्स्नात्वा चाप्सरसां वरा ॥ ७५ ॥ भुं
क्ते चापि रवेर्लोके माघस्नानफलं महत् ॥ तस्मात्प्रयत्नतो राजन्श्रद्धादानैः सदा नरैः ॥ ७६ ॥ स्नातव्यं मक
रादित्ये वांछद्भिः परमां गतिं ॥ नानवाप्नोति मास्यस्मिन्पुरुषार्थो हि कश्चन ॥ ७७ ॥ नाह्नीसां पातके किंचिन्माघे
मज्जति यो नरः ॥ तुलयंति न ते नात्र यज्ञाः सर्वे सदक्षिणाः ॥ ७८ ॥ माघस्नानेन राजेंद्र तीर्थे चैव विशेषतः ॥
न चान्यत्स्वर्गदं कर्म न चान्यत्पापनाशनं ॥ ७९ ॥ न चान्यो मोक्षदो यत्नो माघस्नानसमो भुवि ॥ अत्र ते व
र्णयिष्यामि चेतिहासं पुरातनं ॥ ८० ॥ पुरा कृतयुगे राजन्नैषधे नगरे वरे ॥ आसीद्वैश्यः कुबेराभो नामतो
हेमकुंडलः ॥ ८१ ॥ कुलीनः सत्क्रियो देवद्विजसपर्वार्चिरर्चकः ॥ कृषिवाणिज्यकर्त्ता च बहुधा क्रयविक्रयी
॥ ८२ ॥ गोघोटकमहिष्यादियोनिपोषणतत्परः ॥ पयोदधीनि तक्राणि गोमयानि तृणानि च ॥ ८३ ॥ काष्ठा
नि फलमूलानि लवणाजाजिपिप्पली ॥ धान्यानि शाकतैलानि वस्त्राणि विविधानि च ॥ ८४ ॥ धातूनीक्षुर
सादीनि विक्रीणाति च सर्वदा ॥ इत्थं नानाविधैर्वैश्य उपायैः परमैः सदा ॥ ८५ ॥ उपार्जयामास द्रव्यमष्टौ
हाटककोटयः ॥ एवं महाधनः सोऽयं चाकर्णपलितो भवत् ॥ ८६ ॥ पश्चाद्विचार्य संसारं क्षणिकं तु स्वचेतसि

वशिष्ठ उवाच ६ वह्नी ५

विटपं श्रिता॥ गायंती सुस्वरं सा तु पीडयंती च वल्लकीं॥५७॥ मूर्छयंती स्वरं षड्जं सुस्निग्धं कोमलं कलं॥ इयं ति
लोत्तमा बाला सा स्थिता शोककानने॥५८॥ दृष्ट्वा दैत्यमटैरिंदोः कलेव सुरवदा हृदि(?)॥ तां दृष्ट्वा विस्मितैः राजन्सा
नंदैः सैनिकैर्नरेशम्॥५९॥ त्वरमाणैः रयक्षेभ्य(?) गत्वा सुंदोपसुंदयोः॥ कथितं संभ्रमेणैव वक्षीत्य(?) चित्वा पुनः
पुनः॥६०॥ हे दैत्यौ न विजानीमो देवी वा दानवी नु किं॥ नागांगनाथ यक्षी वा [illegible] स्त्रीरत्नं सर्वथा तु सा॥
॥६१॥ युवां रत्नभुजौ लोके रत्नभूता हि सा बला॥ वर्त्तते नातिदूरा सा लोकशोकस्य हारिणी॥६२॥ गत्वा तां प
श्यतां एौ घूर्णमन्मस्याति मोहिनी॥ शतभारमयीं क्रूरां कालदंडोपमां गदां॥६३॥ तुलां पलशतं प्राहुः भीरः स्या
द्विंशति स्तुलाः॥ इति सेनापतीनां तु श्रुत्वा वाक्यं मनोरमम्॥६४॥ चषकं मधुनस्त्यक्त्वा विहाय जलशौचनं॥
उत्तमस्त्रीसहस्राणि त्यक्त्वा तस्माज्जलाशयात॥६५॥ भिन्नां भिन्नां जगृहीत्वा तौ जवेन मिलितागतौ॥ यत्र सा गा
र सज्जा सा रुर्त्तुचंडीव तौ स्थिता॥६६॥ राजन्संक्षुब्धयंतीव दैत्ययोर्मन्मथानलं॥ स्थित्वा तस्याः पुरो जलौ तदु
पेशीव मोहितौ॥६७॥ विशेषान्मधुना मत्तावूचतुश्च परस्परं॥ भ्रातर्विरम भार्येयं मम मा स्तु वरवर्णिनी॥६८॥
त्वमेवार्य त्यजेयं मे भार्या तु हरिशोक्षणा॥ इत्याग्रह्य सा संरब्धौ मातंगाविव सोन्मदौ॥६९॥ अन्योन्यं कोल
निर्दिश्यै गदया जघ्नतुस्तदा॥ परस्परप्रहारेण ताडितौ सूपतितौ भुवि॥७०॥ तौ हतौ सैनिकैर्दृष्ट्वा कृतः कोला
हलो महान्॥ कालरात्रिसमा केयं हा किमेतदुपस्थितं॥७१॥ एवं वदत्सु सैन्येषु दैत्यौ सुंदोपसुंदकौ॥

प्रसादराजन्महत्स्वर्यंप्रभावं माघधर्मजं ॥ ऋद्धिकासौ(नौ)मकन्यासीद्ब्रह्मर्षीभृगुवंशजा ॥४१॥ बाल वै
धव्यदुःखार्त्ता तपस्तेपे सुदारुणं ॥ विंध्यपादे महाकष्टे रेवायामर्मकंटके ॥४२॥ तत्र सा व्रतिनी भूत्वा ना
रायणपरायणा ॥ सदाचाररता नित्यं नित्यं संगविवर्जिता ॥४३॥ जितेंद्रिया जितक्रोधा सत्यवागल्पभा
श्री षिणी ॥ सुशीला दानशीला च देहशोषणशालिनी ॥४४॥ पितृदेवद्विजेभ्यश्च दत्वा हुत्वा तथानले ॥ षष्ठे का
ले च सा भुंक्ते तथा वृत्तिः सदा नृप ॥४५॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रपाराकतप्तकृच्छ्रादिभिर्व्रतैः ॥ पुरापान्नयातमासान्सा
नर्मदायाश्चरोधसि ॥४६॥ एवं तया तपस्विन्या वल्कलिन्या सुलोचना ॥ सुमहासत्वशालिन्याच्छतिसंतो
घान? षयुक्तया ॥४७॥ बहिर्मीघात या स्नात्वा रेवाकपिलसंगमे ॥ ततः सा तपसा क्षीणा तस्मिंस्तीर्थे मृता नृप ॥४८॥
माघस्नानजपुण्येन तेन सा वैकुंठे परे ॥ उवास प्रमुदा युक्ता चातुर्युगसहस्रकं ॥४९॥ सुंदोपसुंदनाशाय प
सृष्टा पद्मभुवा पुनः ॥ तिलोत्तमेति सा नाम्ना ब्रह्मलोके वतारिता ॥५०॥ तेनैव पुण्यलेशेन रूपस्पेकायने ययौ ॥
अयोनिजा तिलारत्नं देवानामपि मोहिनी ॥५१॥ लावण्यपद्मिनी तन्वी साभूदप्सरसां वरा ॥ निपुनस्य विध्येः ति ५
नु ४ सृष्टिस्तेन नाम्नाश्चर्यकारिणी ॥५२॥ तामुत्पाद्य विधाता वै तुष्टोनुज्ञामदात्तु सः ॥ रत्नादिसृष्टा गच्छत्वं दैत्यना
शाय सत्वरं ॥५३॥ ततः सा ब्रह्मणो लोकादीशानमादाय भामिनी ॥ गता पुष्करमार्गेण यत्र तौ सुरवैरिणौ ॥
॥५४॥ तत्र स्नात्वा च रेवायाः पवित्रे निर्मले जले ॥ परिधायांबरं रक्तं बंधूककुसुमप्रभं ॥५५॥ रत्नाढ्यवलयिनी
चारुशिंजतनूपुरमेखला ॥ ललन्मुक्तावली कंठे चंचत्कुंडलशोभना ॥५६॥ माध्वीनी(ते)कुसुमापीडा कंकोलि

आकाशमार्गेण २ पुष्प १ अशोक १ राम
नु २ तं १ ८

इहलोके हतो नृणां दारिद्र्याय यथा नृप ॥ मनुष्याणां तथा जन्म माघस्नानं विना हतं ॥ २६ ॥ मकरस्थे रवौ
यो दिनस्नातो ह्युदिते रवौ ॥ कथं पापैः समुच्येत कथं वा त्रिदिवं व्रजेत् ॥ २७ ॥ ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गु
रुतल्पकः ॥ माघस्नायी विपापः स्याद्दुलंगी चैव पंचमः ॥ २८ ॥ माघे मासि रटंत्यापः किंचिदभ्युदिते रवौ
ब्रह्मघ्नं वा सुरापं वा कं पतंतं पुनीमहे ॥ २९ ॥ सर्वाण्युपपातकानि पातकानि महांति च ॥ भस्मी भवंति सर्वा
णि माघस्नायिनि मानवे ॥ ३० ॥ विपिने सर्वपापानां माघमाससमागमे ॥ नाशलोकं गमे तेषां यदि स्नास्य
ति वारिणि ॥ ३१ ॥ पावका इव दीप्यंते माघस्नाने नरोत्तमाः ॥ विमुक्ताः सर्वपापेभ्यो माघे स्युरिव चंद्रमाः ॥ ३२ ॥ आ
र्द्रं शुष्कं तथा स्थूलं वाङ्मनःकर्मभिः कृतं ॥ माघस्नानं दहेत्पापं समिद्धः पावको यथा ॥ ३३ ॥ प्रामादिकं च य
त्पापं ज्ञानाज्ञानकृतं च यत् ॥ स्नानमात्रेण तन्नश्येन्मकरस्थे दिवाकरे ॥ ३४ ॥ निष्पापास्त्रिदिवं यांति पापिष्ठा
यांति शुद्धतां ॥ संदेहो नात्र कर्त्तव्यो माघस्नाने नराधिप ॥ ३५ ॥ सर्वाधिकारिणो ह्यत्र विष्णुभक्तौ यथा नृप ॥
सर्वेषां स्वर्गदो माघः सर्वेषां पापनाशनः ॥ ३६ ॥ एतदेव परो मंत्रः एतदेव परं तपः ॥ प्रायश्चित्तं परं चैतन्मा
घस्नानमनुत्तमं ॥ ३७ ॥ नृणां जन्मांतराभ्यासान्माघस्नाने रतिर्भवेत् ॥ अध्यात्मज्ञानकौशल्यं जन्माभ्या
साद्यथा नृप ॥ ३८ ॥ संसारकर्दमालेपप्रक्षालनविशारदं ॥ पावनं पावनानां च माघस्नानं परंतप ॥ ३९ ॥
स्नांति माघे न ये राजन्सर्वकामफलप्रदे ॥ कथं ते भुंजते भोगाञ्छशांकसूर्यग्रहोपमान् ॥ ४० ॥ दत्तात्रेय उवाच ॥

माघ
७

13

भाग्यमानवः ॥१०॥ किं रक्षितेन देहेन सुपुष्टेन बलीयसा ॥ अध्रुवेणाप्यशुचिना माघस्नानं विना भवेत् ॥११॥
अस्थिस्तंभं स्नायुबद्धं मांसक्षतजलेपनं ॥ चर्मावनद्धं दुर्गंधं पूर्णं मूत्रपुरीषयोः ॥१२॥ जराशोकविपद्व्या
प्तं रोगमंदिरमातुरं ॥ रजस्वलमनित्यं च सर्वदोषसमाश्रयं ॥१३॥ परोपतापतापार्तिपरद्रोहपरोषिणां ॥ लो
लुपं पिशुनं क्रूरं कृतघ्नं दारुणिकं तथा ॥१४॥ दुष्पूरं दुर्जरं दुष्टं दोषत्रयविदूषितं ॥ निसर्गधर्मरहितं तृष्णा नि३
णातसमाकुलं ॥१५॥ अशुचिस्त्राविसच्छिद्रं तापत्रयविशोषितं ॥ कामक्रोधमहालोभनरकद्वारसंस्थि
तं ॥१६॥ क्रिमिवर्चस्कभस्मादिपरिणामि शुनां हविः ॥ ईदृक् शरीरकं व्यर्थं माघस्नानविवर्जितं ॥१७॥
बुद्बुदा इव तोयेषु पत्तिका इव मत्तिषु ॥ जायंते मरणायैव माघस्नानविवर्जिताः ॥१८॥ अवेदवो हतो विप्रो
दक्षिणाः हतं श्राद्धमयोगिनं ॥ अब्राह्मणपहतं देवमनाचारहतं कुलं ॥१९॥ सदंभश्च हतो धर्मः क्रोधेनैव हतस्त
पः ॥ अदृढं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं श्रुतं ॥२०॥ गुर्वि भक्त्या हता नारी ब्रह्मचारी तथा हतः ॥ अदीप्तेऽग्नौ
हुतो होमो हतं भुक्तमसाक्षिकं ॥२१॥ उपजीव्या हता कन्या स्वार्थपाठी क्रिया हता ॥ शूद्रभिक्षा हतो या
गः कृपणस्य धनं हतं ॥२२॥ अनभ्यासहता विद्या राजा चैव विरोधकृत् ॥ जीवनार्थं हतं तीर्थं जीवना
र्थं हतं व्रतं ॥२३॥ असत्या च हता वाणी तथा पैशुन्यवादिनी ॥ संदिग्धोपि हतो मंत्रो व्यग्रचित्तो हतो
जपः ॥२४॥ हतमश्रोत्रिये दानं हतो लोकश्च नास्तिकः ॥ अश्रद्धया हतं सर्वं यत्कृतं पारलौकिकं ॥२५॥

राम
७

मरीमयगिरिसंधौ स्नानमात्रेण माघे मदनवदनरूपस्तत्र विद्याधरोभूत्॥ नियमसपितदेहो विं
ध्यपादावतीर्णो मे गुरुरपि सह सिध्यैराजगामा रेवाम॥२४५॥ अखिलभुवनसारं माघमासाख्यमेत
म०पु०मा०३ द्विजवरगुरुणोक्तं भूपविद्याधराय॥ विविधफलविचित्रं यः शृणोति ह्यनन्यो रुचिरसकलकामा
न्देववत्प्रापुयात्सः॥२४६॥ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे वसिष्ठदिलीपसंवादे माघमाहात्म्ये षष्ठोऽध्या
यः॥६॥ वसिष्ठ उवाच॥ अथ नामाघमाहात्म्यं पूर्वं श्रुणु मिन्नपोत्तम॥ पठ्यते कार्त्तवीर्याय दत्तात्रेयोदितं
वचः॥१॥ दत्तात्रेयं हरिं साक्षाद्वसंतं सह्यपर्वते॥ पप्रछ तं द्विजं गत्वा राजा माहिष्मतीपतिः॥२॥ कार्त्तवीर्य उवा
च॥ भगवन्योगिनां श्रेष्ठ सर्वे धर्मा मया श्रुताः॥ माघस्नानफलं ब्रूहि कृपया मम सुव्रत॥३॥ दत्तात्रेय उ
वाच॥ श्रृ पतां राजशार्दूल चैतं प्रश्नोत्तरं शुभं॥ ब्रह्मणोक्तं पुरा ह्येतन्नारदाय महात्मने॥४॥ तत्सर्वं
कथयिष्यामि माघस्नानफलं महत्॥ यथादेशं यथाश्रद्धं यथातीर्थं यथाक्रियं॥५॥ अस्मिन्वै भारते
वर्षे कर्मभूमौ विशेषतः॥ अमाघस्नायिनां नृणां निष्फलं जन्म कीर्त्तितं॥६॥ असंपूज्य जगन्नाथं यद्वद्दचंद्र
मुडुमंडलं॥ तद्वन्न भाति सत्कर्म माघस्नानं विनानृप॥७॥ व्रतदानैस्तपोभिश्च न तथा प्रीयते हरिः॥ माघ
मज्जनमात्रेण यथा प्रीणाति केशवः॥८॥ न समं भविता किंचित्तेजःसोरे स्नातेजसा॥ तद्वत्स्नानेन माघ
स्य न समाः क्रतुजाः क्रियाः॥९॥ प्रीतये वासुदेवस्य सर्वपापापनुत्तये॥ माघस्नानं प्रकुर्वीत स्वर्गला

पं
१२

15

अहस्नानान्न संशयः ॥१३०॥ स्वर्गभोगे चिरं वासो येषां मनसि वर्त्तते ॥ यत्रक्वापि जले तैस्तु स्नातव्यं मृग
भास्करे ॥१३१॥ आयुरारोग्यसम्पत्ती रूपे भुमगतौ गुरो ॥ येषां मनोरथ स्तैस्तु नत्वा ज्यं माघमज्जनं ॥
॥१३२॥ येविभ्यंतिनराप्यावे दीरिद्र्योदनं संतिच ॥ सर्वथा तैः प्रयत्नेन माघे कार्यं निमज्जनं ॥१३३॥ दारि
द्र्यपापदौ भाग्यपंकप्रक्षालनाय च ॥ माघस्नानान्न चान्योस्ति ह्युपायो राजसत्तम ॥१३४॥ श्रद्धाहीनानि
कर्माणि मतीन्यल्पफलानि च ॥ फलं ददाति सम्पूर्णं माघस्नानं यथा तथा ॥१३५॥ अकामं वा सकामं
वा यत्रक्वापि वहिर्जले ॥ इहचामुत्रदुःखानि माघस्नायी न विंदति ॥१३६॥ पक्षद्वये यथा चंद्रः क्षीयते व
र्धते तथा ॥ पातकं क्षीयते माघे पुण्यराशिश्च वर्धते ॥१३७॥ यथा क्षीर खलु जायंते रत्नानि माघतस्तथा
॥ आयुर्वित्तकलत्रादिसम्पदः प्रभवंति च ॥१३८॥ कामधेनुर्यथा कामान् चिंतारत्नं च चिंतितान् ॥ माघस्ना
नं ददाती स्तत्द्वत्सर्वमनोरथान् ॥१३९॥ कृते तपः परं ज्ञानं त्रेतायां यजनं तथा ॥ द्वापरे तु कलौ दानं माघः
सर्वयुगेषु च ॥१४०॥ सर्वेषामेव वर्णानामाश्रमाणां च भूपते ॥ माघस्नानं तु धर्मस्य धाराभिः स्कलु
वर्षति ॥१४१॥ इति वाक्यं भृगोः श्रुत्वा तस्मिन्नेवाश्रमे सुरः ॥ स एवं भृगुणा माघे स्नात्वा निर्झरिणी
जले ॥१४२॥ यथोक्तविधिना स्नानं मकरोज्जाययासह ॥ भृगोरनुग्रहात्सोथ सम्प्राप्य मनसेप्सित
म् ॥१४३॥ देवतावदनो भूत्वा मुमुदे मणिपर्वते ॥ आजगाम भृगुर्विध्यं तमनुग्राह्य हर्षितः ॥१४४॥ राम
५

रयंस्तैलेचर्चितं॥ अतीव सुंदरं रूपं कमनीयं मनोहरं॥११७॥ येनेदं च कमेदेवीसा वेशी देवनायिका
॥इत्थं लब्ध्वा वरो राजा कृतकृत्यः पुरं गतः॥११८॥ इति कर्मगतिं ज्ञात्वा किं विद्याधर खिद्यसे॥ मत्वात्यपरि
जिहीर्षुश्च दानं नस्य विरूपतां॥ शीघ्रं मद्वचनाद्देव प्राचीमघविनाशिनीं॥ माघे मासि कुरु स्नानं म
शाकूटनदीजले॥११९॥ ऋषिसिद्धसुरैर्जुष्टे कथयिष्यामि तद्विधिम्॥ तव माऽपवपान्माघो निकटः
पंचमे स्तनि॥१२०॥ पौषस्यैकादशीं शुक्लामारभ्य स्थंडिलेशयः॥ मासमात्रं निराहारस्त्ववीरं स्नानमाच त्रिकाल ६
र॥१२१॥ त्रिकालमर्चयन्विष्णुं त्यक्तभोजो जितेंद्रियः॥ माघस्यैकादशीं शुक्लां यावद्विद्याधरोत्तम॥१२२॥
ततो निर्दग्धपापस्त्वं द्वादश्यां पुरायणा सरे॥ अभिषिच्य शिवे स्तोयैर्मंत्रपूतैरहं पुनः॥१२३॥ कामवक्त्रो
पमं वक्त्रं करिष्यामि तवानघ॥ देवतावदनो भूत्वा त्वं विद्याधरसत्तम॥१२४॥ अनया वरवर्णिन्या सा
कं क्रीडय यथासुखं॥ ज्ञातमाघप्रभावस्त्वं माघस्नानं सदा कुरु॥१२५॥ वसिष्ठ उवाच॥ इत्युक्त्वा भृगुरा॥
तस्मै धर्मज्ञेन महात्मना॥ विद्याधरायराजेंद्र पुनर्गीयाउदाहृता॥१२६॥ माघस्नानो विपन्नाशो मा
घस्नानैरघसंक्षयः॥ सर्वव्रताधिको माघः सर्वदानफलप्रदः॥१२७॥ माघो गर्जति यज्ञेभ्यो माघो यागांश्च
गर्जति॥ तीर्थांश्च तपसे मा चोमे विद्याधर गर्जति॥१२८॥ पुष्करे च कुरुक्षेत्रे वृत्तावर्ते पृथूदके॥ अवि
मुक्ते प्रयागे च गंगासागरसंगमे॥१२९॥ यत्फलं दशभिर्वर्षैः प्राप्यते नियमैर्नरैः॥ तत्फलं प्राप्यते माघे

केयास्तिनितंविरती॥१०४॥ कोयंदेवमुखीरामाख्यारव्याघ्रमुखःपुमान्॥ इतिब्रह्मन्नारायसंचिंत्यदयानिह
दिसर्वदा॥१०५॥ इतिविद्याधरेणोक्तंश्रुत्वेवेक्ष्वाकुनंदन॥ त्रिकालज्ञोमनुःप्राहप्रहसन्दिव्यलोच
नः॥१०६॥ शृणुविद्याधरश्रेष्ठविचित्रंकर्मणःफलं॥ प्राप्यप्रज्ञानमुत्पत्तिमुत्पत्यज्ञानचेतसः॥१०७॥
मद्दकापदमात्रंहियथातुविषमेविषमं॥ क्रियातुविहितात्त्यापिविपाकोदारुणास्तथा॥१०८॥ उपो
ष्यैकादशी [illegible] माघेतैलाभ्यंगःकृत
स्तथा॥ द्वादश्यांप्राग्भवेदेवंतेनव्याघ्रमुखोभवान्॥१०९॥ उपोष्यैकादशीपुण्यांद्वादश्यांतैलसेवना
त॥ कुरूपंप्राप्तवान्देहपुराराजापुरूरवाः॥११०॥ दृष्ट्वात्मनःकुकायंसस्तेनदुःखेनदुखितः॥ गिरिरा
जंसमागत्यदेवतासरसस्तटे॥१११॥ स्नात्वाचपरमप्रीत्याशुचिःस्नातःकुशासने॥ नवनीलघनश्या
मंनलिनायतलोचनं॥११२॥ शंखचक्रगदापद्मधरंपीतांवरावृतं॥ कौस्तुभेनविराजंतंवनमालाध
रंहरिं॥११३॥ चिंतयन्नृपेराजानिगृहीताखिलेंद्रियः॥ मासमात्रंनिराहारस्तपस्तेपेसुदारुणं॥११४
॥ तेनतपसातुष्टस्सपूजन्मकृतार्चनं॥ संस्मरंस्तस्यभूपस्यसदेवेशस्तदास्वयं॥११५॥ माघस्यशु
क्लपक्षेतुद्वादश्यांमकरेरवौ॥ शंखाद्भिरभिषिंच्याशुमुदातंचक्रवर्त्तिनं॥११६॥ वासुदेवोददौतस्मैस्वा

समागम्य मुनिं तत्र स्थितो तावति दुःखितो ॥ तस्याचि यो चतो दृष्ट्वा मधुरं नाक्यद्द्विजो वदन् ४

देवदारुद्रुमाकीर्णैः सरलार्जुनशोभितः ॥९०॥ कालागुरुलवंगैलानिकुंजैश्चलताग्रहैः ॥ विराजते गिरि
श्रेष्ठः सदापुष्पः सदाफलः ॥९१॥ तदृष्ट्वा पर्वतं रम्यं तदा दुर्भिक्षपीडितः ॥ भ्रमन्नु कारणेनैव न सतिं हृष्ट
मानसः ॥९२॥ तस्मिन्मनोरमे शैले सजलेषु वनेषु च ॥ चिरकालं वसंस्तेपे तपः सुचरितं महत् ॥९३॥
एवं तिष्ठति राजेंद्र द्विजे स्वाश्रमवासिनि ॥ अवतीर्यागतो शैलात्तौ विद्याधरदम्पती ॥९४॥ तद्वि
द्याधरपत्नीत्वा युवां किमिति दुःखितौ ॥ श्रुत्वा विप्रमुनेर्वाक्यं प्राह विद्याधरो द्विजं ॥९५॥ श्रूयतां तापस
श्रेष्ठ मम दुःखस्य कारणं ॥ सुकृतस्य फलं प्राप्य प्राप्तापि त्रिदशालयं ॥९६॥ प्राप्यापि देवतादेहं मुखं
व्याघ्रस्येव मे ततः ॥ न जाने कर्मणः कस्य विपाकोयमुपस्थितः ॥९७॥ इति संस्मृत्य संस्मृत्य नलमे
त्वच मेमे मनः ॥ अन्यच्च श्रूयतां श्रेष्ठ येन मे व्याकुलं मनः ॥९८॥ जायेयं मम कल्याणी मधुवाणी सु
सुरूपिणी ॥ नृत्तगीतकलाभिज्ञा सर्वसद्गुणपालिनी ॥९९॥ यस्मिन्काले कुमारीयं तदेव बाल
यानया ॥ विपंच्यापरिवादिन्या तंत्रीभिः सप्तभिर्नवं ॥१००॥ वीणावादरसज्ञोपि तोषितो नारदो मुनिः
॥ मुग्धभावेपि गायंत्या ह्यनया रक्तकंठया ॥१०१॥ विचित्रस्वरनादज्ञो राजराजोपि तोषितः ॥ अस्याः कौ
तुकभिन्नाया वादयंत्या विपंचिकां ॥१०२॥ नानावर्णगतिस्निग्धं तं श्रुत्वा पंचमध्वनिं ॥ नुतोबोद्धित्व
रोमांचो ध्वन्वन्मौलिर्महेश्वरः ॥१०३॥ शीलौदार्यगुणग्रामरूपयौवनसंपदा ॥ नानया सदृशी काचिन्ना

ीय गिन 19

४

गौनिशि दीपितः॥७७॥ अधित्यकासु संगीतैः किन्नरीणां सुकीचकैः॥ रम्यपत्रपताकाभिरुत्सवीव स
दाचलः॥७८॥ हरितोपलवैडूर्यपुष्परागासितास्मनी॥ तद्रश्मिमंडलैः सौगइंद्रचापैरिवावृतः॥७९॥
सर्वधातुमयैर्हेमनानारत्नशिखाग्रकैः॥ सोऽग्निज्वालैरिवोच्चैः सशृंगैः सर्वत्र वेष्टितः॥८०॥ तस्या
गस्य नितंबेषु कंदरासु शिलासु च॥ विद्याधर्यः प्रसेवंते स्ववंतीः कामविह्वलाः॥८१॥ निरुद्धांतर्म
रुन्मार्गा जितद्वंद्वा विरागिनः॥ ध्यायंत्यहर्निशं बुद्ध्या रम्यसानुगुहासु च॥८२॥ सानंदसूचकराः
सिद्धा अर्धोन्मीलितलोचनाः॥ आराधयंति भूतेशं सुंदरीषु दरीषु च॥८३॥ मंदारकुसुमामोदसुंद
रीकृतदिङ्मुखः॥ पतन्निर्झरिणीवारिझंकारमुखरः सदा॥८४॥ उपत्यकासु खेलद्भिर्वनाश्वैः कल
भैर्गजैः॥ कस्तूरीमृगयूथैश्च चारुचित्रमृगैस्तथा॥८५॥ विलसच्चमरीवृंदैर्विचित्रैः श्वापदैस्तथा॥ ना
नदत्पारावतैः श्वेतैश्च कीरैः कलकोकिलैः॥८६॥ राजहंसमयूरैश्च सदारण्यः सपर्वतः॥ सेव्यमानः
सदा देवैर्गुह्यकैरप्सरोगणैः॥८७॥ राजोवाच॥ बहूाश्चर्यमयः शैलः सर्वसिद्धसमाश्रयः॥ नग
वन्निकियदुच्छ्रायः कियदायामविस्तरः॥८८॥ वसिष्ठ उवाच॥ षड्विंशद्योजनोच्छ्रायो मस्तके द
शयोजनः॥ आयामविस्तराभ्यां स मूले षोडशयोजनैः॥८९॥ हरिचंदनमंदारचूततराजीविराजितः॥

रा

मा

20

लोकायतिथिभुक्तानां ते माघस्नायिनां सदा ॥ ६३ ॥ दिव्यांल्लोकान्निवर्त्तंते पुण्यशेषैरन्वैः परंतप ॥ कदाचिन्न नि
वर्त्तंते माघस्नानरता दिव ॥ ६४ ॥ नातःपरतरं किंचिन्नातः परतरस्तपः ॥ नातःपरं व्रतं किंचित्पवित्रं पा
पनाशनं ॥ ६५ ॥ एतदेव परं पथ्यं सद्यो दुरितनाशनं ॥ विद्याधराय संगीतं मृगशृंगामरिपर्वते ॥ ६६
॥ राजोवाच ॥ वृहन्तकदा मृगशृंगुविप्रो निजगाद महीधरे ॥ तस्मै धर्मपदे शं च कथ्यतां मे कुतूहलात् ॥ ६७ ॥
॥ ऋषिरुवाच ॥ द्वादशाब्दं पुरा राजन्न ववर्ष वलाहकः ॥ तेनोद्विग्नाः प्रजाः क्षीणा गताः सर्वे दिशो दश ॥
॥ ६८ ॥ खिलीभूते तदा लोके हिमवत्सह्ययोर्नृप ॥ स्वाहास्वधावषट्कार वेदाध्ययनवर्जिते ॥ ६९ ॥ सो
पद्रवे तदा लोके लुप्तधर्मे च निष्प्रजे ॥ फलमूलान्नपानीयशून्ये वै विश्वमंडले ॥ ७० ॥ विंध्यपादतरुच्छन्ने
रम्ये रेवातटाश्रमात् ॥ सहशिष्यैश्च निर्गत्य हिमाद्रिं संगतो मुनिः ॥ ७१ ॥ तत्र तिष्ठति कैलासगिरेः पश्चिम
तो गिरिः ॥ मणिकूट इति ख्यातो हेमरत्नशिलोच्चयः ॥ ७२ ॥ ऊर्ध्वाधस्स्फाटिकैः श्वेतो मध्ये नीलशिलो
गिरिः ॥ भित्तिभिः सर्वतः शुभ्रो नीलकंठ इवापरो ॥ ७३ ॥ सर्वो नीलशिलाभिस्स हेमरेखांतरांतरः ॥ स्फु
रद्विद्युल्लताक्लृप्तजीमूत इव भाति सः ॥ ७४ ॥ मूर्ध्नि नीलशिलः शैलः सौधैः कांचनमेखलः ॥ नाराय
ण इवाभाति परिपीतांवरो वरः ॥ ७५ ॥ आमेखलं सुनीलां भो मध्ये मध्ये सितोपलः ॥ सुतारकमिव
व्योम शुभ्रं भे स महीधरः ॥ ७६ ॥ लब्धालस्त तनुसूक्ष्मदीप्तिर्दीप्तदिव्यौषधीधरः ॥ बहुदीपकृतोद्योत इवा

स्वर्गीति ८ दिलीप उवाच २

भिः कृतमंगलः॥ सानंदो मुनिना पृष्टः कुशलं नृप सर्वदा॥५०॥ तदेति त्यब्रवीद्राजा हर्षनिर्भरमानस
सं॥ सोथ वैखानसेनोक्तं पप्रच्छ मधुराक्षरैः॥५१॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेन श्रुतो विस्तरशो मया॥ आ
चारो दंडनीतिश्च राजधर्माश्च ये परे॥५२॥ चतुर्णामपि वर्णानामाश्रमाणां च याः क्रियाः॥ दाना
नि तद्विधानानि यज्ञास्तद्विधयस्तथा॥५३॥ व्रतानि तत्प्रतिष्ठाश्च विष्णोराराधनं तथा॥ अधुना
श्रोतुमिच्छामि माघस्नानस्य यत्फलं॥५४॥ विधेयं तद्विधानेन तन्मे ब्रूहि महामुने वद॥५५॥ वसिष्ठ उ
वाच॥ सम्यक् पृष्टं परं श्रेयो लोकद्वयहितावहं॥ निर्मलीकरणं तेन मुनिना वनवासिना॥५६॥ कृत
कृत्वा मुनीनां ये गतिं ते यान्ति खंडितां॥ कामयंते मनोऽर्केते स्नातसिस्नातु सर्वदा॥५७॥ विना वह्निं विना
यज्ञं भिक्षापूर्त्तिं विनापि ये॥ वांछंति स्वः स्थितं स्नांतु प्रातर्माघे बहिर्जले॥५८॥ गोभूमिलाभागौरी
स्त्रीस्वर्णधेनुर्न कानि च॥ दत्त्वेछंति तु नाकं ते माघे स्नांतु नरा नृप॥५९॥ त्रिरात्रैः सुव्रतैः कृच्छ्रैः परा
कैश्चान्द्रायणैस्तनुं॥ संशोष्य वांछति नाकं ये तपस्विस्नांतु ते सदा॥६०॥ होमो दानं च वैशाखे तपः पूजा च
कार्त्तिके॥ तपो होमस्तथा दानं त्रयं माघे विशिष्यते॥६१॥ सानुबंधः सुपर्याप्तो धराधीशो भवेद्ध्रु
वं॥ यो मकरस्थिते स्नातः प्रातःकाले मलेजले॥६२॥ ये लोका दानशीलानां ये लोका विपिनौकसां॥

माघ १

द्वि गोभूमितिलवासांसि स्वर्णधेन्वादि
कानि च॥ अदत्त्वेछंति ये नाकं ते माघे स्ना
तु सर्वदा॥५

22

रुगैः परि त्वी ता कलेवरं ॥ अस्थिशेषं महद्गात विस्फुरत्कर्कशत्वचं ॥ ३७ ॥ दधानं हरिणां चर्मं तसानं मध्ददुव
त्कैले ॥ कुवीरांनेगमं जापं न खरोमजराधरं ॥ ३८ ॥ तं नना प्रमिरां दृष्टु मार्गं दत्वा स सं भ्रमम ॥ पुरतोग्र
शिरसाय जाकस्प नाजलिः स्थितः ॥ ३९ ॥ आशिषा च मुनिर्दत्वा प्राहवेरवानसस्ततः ॥ अपराज्ञामलं
कारे द्विजो निष्क्रान्त भूपतिं ॥ ४० ॥ उवाच स्थेय सात्हेतोः परोपकृति वांछया ॥ किमर्थं गम्यते राजन्का
ले पुराप तमे शुभे ॥ ४१ ॥ माघमासि विधायैव प्रातः स्नानं सरोवरे ॥ प्रत्युवाच ततो राजा नाहं जाने द्वि
जोत्तम ॥ ४२ ॥ माघस्नानफलं कीदृक्तन्मे कथय विस्तरात् ॥ इति भूपवचः श्रुत्वा प्राह वैखानसो मु
निः ॥ ४३ ॥ भगवान्स मुनिः शीघ्रमभ्युपेतित मोपते ॥ स्नानकालोयमस्माकं नकथ्यान्न सरोन्नप ॥
॥ ४४ ॥ स्नात्वा गच्छ वसिष्ठं त्वमापृच्छ स्वकुलप्रभुं ॥ इत्युक्त्वा तापसो मौनीभूतः स्नानाय निर्गतः ॥ ४५ ॥
ली ४ प्रत्पावं त्वदि चोपित तत्र स्नात्वा यथा विधि ॥ पुनः स्वनगरी वीरो गतो सौ हर्षपूरितः ॥ ४६ ॥ अंतःपुरेति
वेदा यवानप्रस्थकथान्नपः ॥ श्वेतांबरस्यमारुह्य सुश्वेतछत्रचामरः ॥ ४७ ॥ सालंकारः सुवासश्च
सुपुष्पो मंत्रिभिः सह ॥ जयशब्दान्पुरः प्ररावन्स्तुतो मागधवंदिभिः ॥ ४८ ॥ वसिष्ठस्याश्रमं याति ग्र
थिवा कामनुस्मरन् ॥ नत्वा ब्रह्मसुतं भक्त्या तं च विनयाचारपूर्वकम् ॥ ४९ ॥ दत्तासनो गृहीतार्घः स